

УДК 94(477):355.02"1918"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/93-1-5>

**Володимир МОРОЗЕНКО,**

*orcid.org/0009-0003-0011-3101*

аспірант кафедри історії України

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) [morozenko.volodymyr@chnu.edu.ua](mailto:morozenko.volodymyr@chnu.edu.ua)

## ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Стаття присвячена всебічному аналізу процесу військового будівництва Української Держави періоду Гетьманату Павла Скоропадського у 1918 р. У дослідженні розглядається інституційна розбудова Збройних Сил, що включала створення вищих органів військового управління, зокрема Військового міністерства та Генерального штабу, формування корпусної системи, відродження регулярних частин, організацію окремих родів військ – артилерії, кавалерії, інженерних підрозділів, флоту та військово-повітряних сил. Значну увагу приділено також реформуванню військової юстиції, впорядкуванню системи підготовки кадрів, спробам запровадження загальної військового обов'язку та створенню відповідної законодавчої бази.

Акцентується, що ключовою проблемою військового будівництва стала залежність Української Держави від Німеччини й Австро-Угорщини, які, переслідуючи власні інтереси, виступали проти формування потужної української армії. Вплив зовнішнього чинника ускладнювався низкою внутрішніх проблем: руйнівною спадщиною бездержавності та анархізації доби Центральної Ради, високими масштабами дезертирства, браком підготовлених офіцерських кадрів, а також активізацією повстанського руху й отаманищини, що підривали зусилля гетьманського уряду зі створення централізованих збройних сил.

**Метою** статті є комплексне узагальнення організаційно-правових, адміністративних та військово-технічних заходів, здійснених урядом Скоропадського, а також оцінка впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на їх ефективність та практичні результати. Проведений аналіз демонструє, що попри обмежені можливості, Українська Держава досягла певного інституційного зміцнення: був розроблений план формування восьми армійських корпусів, впорядковано нормативну базу військової служби та судочинства, здійснювалися заходи з відновлення флоту та модернізації авіації.

Разом із тим дослідження засвідчує, що низька укомплектованість частин, політична неоднорідність офіцерського складу, брак технічних ресурсів і зірвані мобілізаційні плани не дозволили гетьманському уряду перейти від інституційних намірів до створення реально боєздатної регулярної армії. Таким чином, військове будівництво 1918 р. постало як процес зі значним потенціалом, але обмеженим у реалізації через комплекс несприятливих умов.

**Ключові слова:** Українська Держава, Гетьманат, Павло Скоропадський, військове будівництво, німецька окупація, Військове міністерство, 1918 рік.

**Volodymyr MOROZENKO,**

*orcid.org/0009-0003-0011-3101*

PhD student at the Department of History of Ukraine

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) [morozenko.volodymyr@chnu.edu.ua](mailto:morozenko.volodymyr@chnu.edu.ua)

## FEATURES AND CHALLENGES OF MILITARY DEVELOPMENT IN PAVLO SKOROPADSKY'S HETMANATE

The article is devoted to a comprehensive analysis of the process of military building in the Ukrainian State during the Hetmanate of Pavlo Skoropadskyi in 1918. The study examines the institutional development of the Armed Forces, including the establishment of the highest military administrative bodies – the Ministry of War and the General Staff – the introduction of the corps system, the reorganization of regular units, and the formation of separate branches of service such as artillery, cavalry, engineering troops, the navy, and the air force. Considerable attention is paid to the reform of military justice, the system of officer training, attempts to introduce universal military conscription, and the creation of a solid legislative framework.

The research emphasizes that the key problem of military development was the dependence of the Ukrainian State on Germany and Austria-Hungary, which, pursuing their own geopolitical and military goals, opposed the creation of a strong Ukrainian army. This external obstacle was compounded by numerous internal challenges: the destabilizing legacy of the Central Rada period, widespread desertion, a severe shortage of trained officers, and the rise of the peasant insurgent movement and otamanshchyna, which undermined the centralization efforts of the Hetman government.

*The aim of the article is to provide a comprehensive assessment of the organizational, legal, administrative, and military-technical measures implemented by Skoropadskyi's government, as well as to evaluate the influence of external and internal factors on their effectiveness and overall outcomes. The analysis demonstrates that despite unavoidable constraints, the Ukrainian State achieved a certain degree of institutional strengthening: a plan for forming eight army corps was drafted, the legal foundations of military service and justice were systematized, and measures were undertaken to rebuild the navy and modernize the air force.*

*At the same time, the study shows that low troop numbers, the political heterogeneity of the officer corps, insufficient technical resources, and unrealized mobilization plans prevented the Hetman government from transforming these institutional initiatives into a fully operational and combat-ready regular army. Thus, the military-building process of 1918 appears as one with significant potential, yet only partially realized due to a complex combination of adverse circumstances.*

**Key words:** Ukrainian State, Hetmanate, Pavlo Skoropadsky, military development, German occupation, 1918.

**Постановка проблеми.** Дослідження військового будівництва Гетьманату 1918 року є важливою і цікавою тематикою з огляду на загальноєвропейський контекст державотворчих процесів після Першої світової війни. Вивчення спроб уряду гетьмана Павла Скоропадського створити регулярну, професійну армію, що ґрунтувалася на територіальному принципі та загальному військовому обов'язку, є важливим для порівняльного аналізу з досвідом формування збройних сил в інших новопосталих країнах Східної та Центральної Європи (таких як Польща, Румунія, Чехословаччина). Ретельний аналіз нормативно-правової бази, створення елітних частин (Сердюцька дивізії) та боротьби за Чорноморський флот дає змогу оцінити стратегічні пріоритети гетьманського уряду та виявити цінні історичні уроки з протидії зовнішнім (окупаційним) та внутрішнім (соціальна анархія) деструктивним чинникам.

**Методологія дослідження.** Методологія дослідження оперта на принципи історизму, об'єктивності та системності. Були використані історикохронологічний та історико-системний методи, застосовано комплексний підхід, який поєднує як теоретичні, так і емпіричні методи для аналізу подій та обґрунтованих висновків.

**Аналіз досліджень.** Сформована нами проблема була часткового відображена у працях таких знаних фахівців з історії Гетьманату та інших періодів Української революції 1917–1921 рр., як С. Кульчицького (Кульчицький, 1998), О. Реєнта (Реєнт, 2003), Ю. Терещенка (Терещенко, 2008) та інших. Водночас у їх працях не повністю було висвітлено особливості та виклики, з якими стикнувся режим П. Скоропадського у царині військового будівництва.

Тому **мета** нашої розвідки – характеристика особливостей та проблем формування регулярних збройних сил Гетьманату Павла Скоропадського у 1918 році.

**Виклад основного матеріалу.** З моменту приходу до влади П. Скоропадський, аналізуючи перебіг Першої світової війни, усвідомлював, що

поразка Центральних держав стає неминучою. З огляду на це, а також на тимчасовий характер перебування в Україні австро-німецьких військ, які фактично були єдиним щитом від зовнішніх загроз, Гетьман розумів: невдовзі потрібно буде спиратися виключно на власну силу. Як зазначав Д. Дорошенко, створення регулярної української армії на загальноєвропейських принципах, добре підготовленої й оснащеної відповідно до сучасного рівня військової техніки, а також формування потужного флоту на Чорному морі були серед головних завдань Гетьмана та його уряду. Сам П. Скоропадський не раз підкреслював важливість цього питання. В одному з інтерв'ю шведській пресі він прямо наголошував, що одним із ключових напрямів діяльності уряду є створення Української Армії (Драган, 1968: 23).

Проте ці плани наразилися на перешкоди з боку німецької військової адміністрації в Україні. Керівник окупаційних сил генерал В. Гренер під час особистої розмови намагався запевнити П. Скоропадського, що німецькі війська гарантують його владі повну безпеку – як внутрішню, так і зовнішню.

Насправді позиція німецького командування була продиктована бажанням зберегти контроль над економічними ресурсами України, необхідними для постачання продовольства до Німеччини й Австро-Угорщини. Тому їм було вигідніше, щоб гетьманський уряд утримував їхні війська, а не формував власні збройні сили, які могли б перешкодити безперешкодному вивезенню українських ресурсів (Кульчицький, 1998: 2).

У стислі терміни вищі військові структури були сформовані. Військовий міністр мав трьох заступників. До компетенції першого входили питання комплектування армії, підготовка офіцерського корпусу та реалізація мобілізаційних планів. Він координував роботу Головного штабу, Головної управи Генерального штабу, а також шкільної, юридичної та геодезичної управ. Другий заступник відповідав за матеріально-технічне забезпечення війська: продовольство, зброю, медичні

засоби тощо. Йому підпорядковувалися інтендантські, гарматні, інженерні, санітарні, ветеринарні та ремонтні установи, а також Головне військово-квартирне управління. Третій заступник виконував функції Морського міністра і відповідав за діяльність Головного морського штабу, Морського генерального штабу та низки морських технічних, юридичних, інтендантських і санітарних управ (Кравчук, 1998: 40).

У системі Військового міністерства значну роль відігравав Головний штаб. Його керівник займався кадровими питаннями: призначеннями, переведеннями, звільненнями, а також призначав матеріальну допомогу й пенсії. До структури штабу входили канцелярія, персональна, емеритальна та мобілізаційна управи, низка облікових і мобілізаційних відділів, комісії з проходження служби та з розробки проектів військових орденів.

Генеральний штаб мав певну автономію від Військового міністерства у військово-оперативних питаннях. До розпорядження начальника штабу входили два генерал-квартирмейстери та особистий помічник для особливих доручень. Його діяльність забезпечували канцелярія, управління головних інспекторів різних родів військ – піхоти, кінноти, артилерії, технічних та козацьких частин, а також повітряного флоту. Крім цього, у структурі діяли оперативний, розвідчий, закордонний, організаційно-мобілізаційний та військово-науковий відділи, Військово-вчений комітет і Військово-історична комісія (Кульчицький, 1998: 38-39).

Згодом наполегливість П. Скоропадського у переговорах із німецьким командуванням почала давати результати. У своїх мемуарах він пише, що наприкінці травня 1918 р. отримав дозвіл від німецького «Оберкомандо» на продовження формування восьми корпусів, створення яких почалося ще за Центральної Ради. Автор праці «Недавня Гетьманщина» (псевдонім Самовидець), спираючись на німецькі документи, уточнює, що домовленості щодо української армії були досягнуті 24 травня 1918 р. Отже, саме з цього часу можна вести відлік систематичної організаційної роботи над створенням українських Збройних Сил – уже за погодженням з німецькою військовою владою (Скоропадський, 1995: 179).

Збройні Сили Гетьманату передбачалося сформувати у складі восьми корпусів. До них планували включити 48 піших полків, 8 кавалерійських, 48 артилерійських полків важкої артилерії, 16 полків важких гармат, 8 авіаційних дивізіонів, 8 саперних куренів (батальйонів), 8 потягів-майстерень та 8 автопанцерних дивізіонів, кожен з яких отримував свій номер і назву відповідно до

корпусу, до якого його зараховували. Кількість корпусів відповідала числу українських губерній (за винятком найменшої Таврійської), які одночасно виконували функції військових округів. У майбутньому планували створити ще два корпуси. Загальна чисельність війська мала становити 175 генералів, 14 930 старшин, 2 975 військових урядовців і 291 121 підстаршину та козака. Для порівняння: у Польщі мирна армія налічувала 350 тис. осіб, у Румунії – 250 тис., у Чехословаччині – 150 тис. На утримання української армії уряд планував виділяти 600 млн карбованців на рік.

Проте при переході до практичної розбудови корпусів Військове міністерство та Генеральний штаб зіткнулися з кадровими труднощами. Бракувало офіцерів середньої та молодшої ланки, тоді як командирів вищого рівня навпаки було надлишок. Наприклад, на посаду командира 11-ї піхотної дивізії претендували 72 генерали. Через це виникла потреба масово залучати офіцерів українського походження (Гаврилюк, 2000: 39).

Кадрова політика військової влади Гетьманату також містила помилки. Оскільки при відборі до війська наголос робився передусім на бойовому досвіді, тривалості служби та старшинстві, значна кількість національно свідомих українських офіцерів фактично була усунена від можливості служити в новій армії. Натомість до лав війська прийшло багато офіцерів інших національностей. Їхні мотиви були різними: частина вирішувала власні матеріальні проблеми, інші сподівалися, що українська армія згодом може стати базою Добровольчої армії у боротьбі проти більшовиків. О. Реєнт поділяє офіцерів Українських Збройних Сил цього часу за політичною орієнтацією на три групи:

1. командири, віддані українській державній ідеї;
2. прихильники федеративного союзу з Росією без відновлення імперії;
3. промонархічні офіцери колишньої царської армії, які головним ворогом вважали більшовиків (Реєнт, 2003: 179).

Основою для створення Збройних Сил Української Держави мали стати частини, що за часів Центральної Ради були збережені як кадри майбутньої армії УНР. У формуванні гетьманського війська покладалися два підходи: територіальний принцип та загальна військова повинність. Тобто чоловіки відповідного віку, які проживали у межах певного військового округу, мали проходити службу після оголошення призову. Гетьманська влада намагалася також залучати добровольців – про набір повідомляли через місцеві оголошення. Наприклад, у зверненні від 28 червня 1918 р. до

служби у 3-го пішого полку 2-ї Харківської дивізії (м. Харків) запрошували бунчужних, інструкторів та козаків.

План мобілізації передбачав два етапи: перший – 15 листопада 1918 р. (85 тис. новобранців), другий – 1 березня 1919 р. (79 тис.). Однак реалізувати ці наміри завадила внутрішньополітична криза, особливо загострення ситуації на селі. Протистояння між великими землевласниками та малозаможними селянськими масами поглиблювалося – корені цього конфлікту сягають ще часів перед Гетьманатом. Великі землевласники, яких підтримали у встановленні влади П. Скоропадського, очікували швидких вигод і прагнули повернути майно, втрачене за доби Центральної Ради, часто вимагаючи компенсацій від селян. Для бідноти це виглядало як повернення старих дореволюційних порядків, що суперечило їхньому розумінню соціальної справедливості (Кульчицький, 2000: 29–30).

Проте гетьманський уряд зіткнувся з жорстким опором великого земельного капіталу, який категорично не підтримував жодних реформ. Їхні дії були спрямовані виключно на захист власних інтересів, і, зіштовхнувшись із селянським спротивом, вони все частіше зверталися по допомогу до частин окупаційної армії або до створених власним коштом каральних загонів. Ці загони найчастіше складалися з російських офіцерів, які після захоплення влади більшовиками в Росії знайшли притулок в Україні. Присутність у селах німецьких солдатів лише посилювала невдоволення селян не лише окупаційною владою, а й самим гетьманським режимом. На цьому тлі почав стрімко розгортатися повстанський рух.

Ситуацію ускладнювало те, що українські селяни, пройшовши військовий досвід Першої світової війни, добре розумілися на військовій справі й мали у руках значні запаси різноманітної зброї (Кульчицький, 2000: 30). Унаслідок цього сільська територія фактично перетворилася на зону бойових дій між двома протиборчими силами.

Від червня і до кінця серпня 1918 р. країну охопила широка мережа повстань. Одним із наймасштабніших стало Звенигородсько-Таращанське, рушійною силою якого виступали вільні козаки та колишні солдати Центральної Ради. Упродовж майже всього літа повстанські формування вели запеклі бої з гетьманськими та окупаційними військами. Зрештою, значна частина повстанців відійшла до так званої «нейтральної зони» – ділянки завширшки 10–40 км уздовж кордону Радянської Росії та Української Держави в межах північно-східної Чернігівщини та прилеглих повітів Кур-

ської, Орловської й Воронежської губерній. Тут вони влилися до більшовицьких військових частин. За підрахунками В. Щербатюка, у Першій радянській дивізії перебувало близько 27% українців (Щербатюк, 2002: 167).

Наростання повстанського руху викликало серйозне занепокоєння як у гетьманській владі, так і в окупаційного командування. Оскільки силові заходи не давали бажаного результату, влада вдалася до спроб обмежити військову активність селян шляхом вилучення зброї. Для цього було запроваджено „Карту на зброю”, яка підтверджувала законне право людини на її носіння. За відсутності такого документа особа вважалася власником зброї незаконно. У документі зазначалися особисті дані: прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання, вік, зовнішні ознаки, а також технічні характеристики зброї: калібр, кількість набоїв. Право на носіння зброї мали українські військові, міліція, працівники пошти, телеграфу, залізниці та колишні військовослужбовці російської й румунської армій.

Але цього заходу виявилось недостатньо. Окупаційні сили почали застосовувати колективні покарання – накладали контрибуції на цілі села, підозрювані у приховуванні зброї. Частими були випадки побиття селян: постраждали були не лише чоловіки, а й жінки, діти та люди похилого віку. Також здійснювалися обстріли і підпали «неблагонадійних» сіл. У зв'язку з цим місцева українська адміністрація закликала селян не вступати в конфлікти з німецькими солдатами навіть у випадках самовільних реквізицій хліба, а повідомляти про такі інциденти органи влади.

Наростання невдоволення селян окупаційним і гетьманським режимом створило умови для поширення отаманщини (Мазепа, 2003: 62). Її суть полягала у створенні локальних збройних загонів жителів певних територій для боротьби з австро-німецькими частинами. Однією з найвідоміших постатей серед отаманів став Н. Махно, який із другої половини 1918 р. перетворився на один із впливових центрів сили на Катеринославщині. На початку він атакував окремі загони поміщицьких і окупаційних військ. Після перемоги над окупаційними підрозділами біля села Дібрівка восени 1918 р. селяни почали називати його Батьком. Саме тоді відбулася перша хвиля масового приєднання жителів Катеринославщини до його загону.

Соціальний конфлікт між заможними та малозаможними селянами неминуче впливав і на мобілізаційну політику П. Скоропадського. Оскільки більшість населення України становило селянство, розраховувати на добровільний і масовий вступ до війська було неможливо.

Неспокійною була ситуація й у містах. Робітники потерпали від безробіття, низької заробітної плати і постійного зростання цін на продукти. У результаті в низці міст почалася хвиля страйків, яку значною мірою підтримували підпільні більшовицькі організації. У Кременчуці страйкували робітники махоркових фабрик, в Одесі – шкіряних підприємств, у Херсоні – друкарень, у Луганську – заводів Гартмана. Понад місяць тривав страйк залізничників (Реєнт, 2003: 171).

У таких умовах на початковому етапі свого правління П. Скоропадський міг спиратися лише на обмежену частину заможного селянства, переважно з Чернігівщини та Полтавщини. За даними Генерального штабу, саме тут населення вірило, що створення національного війська стане запорукою подолання анархії в державі. Саме це породило ідею у гетьманському оточенні щодо формування Сердюцької дивізії, створення охоронних сотень при губернських і повітових комендантах та відродження козацтва.

П. Скоропадський виходив із припущення, що хліборобське населення, будучи переважно власниками землі, значно менше піддавалося більшовицькій соціалістичній агітації. Тому 5 липня 1918 р. було оголошено про набір рекрутів до Сердюцької дивізії чисельністю 5 тис. осіб. Саме формування цього підрозділу, згідно з наказом військового міністра О. Рогози по Військовій офіції № 198, слід датувати 7 травня 1918 р. Основу дивізії становили представники заможного селянства. На осінь 1918 р. вона включала 4 піхотні полки, кінний Лубенський полк, артилерійський та автопанцерний дивізіони, а також технічну сотню. 8 червня 1918 р. командиром дивізії було призначено полковника В. Клименка.

Паралельно розгортались заходи зі створення Окремого (Особливого) корпусу. Його формування передбачало добровільне вступлення офіцерів незалежно від їхньої національності. Корпус підпорядковувався безпосередньо Гетьману (Полонська-Василенко, 1991: 92), а його чисельність планували довести до 10 тис. військовослужбовців. Розміщення запланували у прикордонному районі між Путивлем і Сумами.

Опираючись на принципи формування Сердюцької дивізії з представників заможних селян, П. Скоропадський ініціював відродження козацтва, яке мало набути чітко вираженого військового характеру, на відміну від концепції, яку свого часу пропонувала Центральна Рада. Метою було створити надійну військову силу, не піддатливу більшовицькій агітації. Ідея отримала широку підтримку в Чернігівській, Полтавській та Київській губерніях

У серпні 1918 р. П. Скоропадський подав до Ради Міністрів законопроект про відновлення Українського козацтва, який набув чинності 16 жовтня 1918 р. До структури козацтва входила Велика Козацька рада на чолі з Гетьманом; загалом 33 особи, з яких 11 призначав він сам, а інші обиралися. Система формування козацьких підрозділів була такою: у волості створювали сотню, у повіті – полк, а в губернії – кіш. Загальний план передбачав утворення 8 кошів та 112 полків.

Попри те, що Німеччина формально погодилася на формування українських Збройних Сил, вона продовжувала перешкоджати реалізації військової програми гетьманату. Остаточного це питання вдалося зрушити під час поїздки Скоропадського до Берліна, де він зустрічався з кайзером Вільгельмом II та представниками німецького військового командування (Терещенко, 2008: 30).

Після прибуття до України німецькі війська зайняли більшість казарм, залишивши українській стороні лише кілька приміщень, непридатних для розквартирування майбутньої армії. Також відчувалася нестача продовольства для українських військових, оскільки німці перехоплювали вагони з харчами, що прямували до українських частин, про що свідчив П. Скоропадський. Вони взяли під контроль і значну частину складів колишнього Південно-Західного фронту, при цьому значну частину їхнього майна вивозили за межі України. Це суттєво ускладнювало забезпечення зброєю навіть сформованих підрозділів. Через нестачу запчастин більшість автопанцерників була фактично непридатною; частину бронемашин німці просто відібрали: один – у 1-му Волинському дивізіоні, чотири – у 6-му Полтавському.

Окупаційна влада вдавалася й до прямих погроз військовим частинам. Австрійський комендант в Ольгополі, наприклад, вимагав від коменданта повіту Садиківа ліквідувати охоронну сотню, інакше її особовий склад загрожували арештувати й відправити до Німеччини як військовополонених.

Німці також створювали значні перепони у формуванні військово-морських сил Гетьманату, тоді як Скоропадський надавав флоту ключового значення для зовнішньої політики України (Реєнт, 2003: 177).

У день проголошення влади гетьмана кораблі Чорноморського флоту підняли українські прапори, так демонструючи підтримку не тільки вже ліквідованої Центральної Ради, а й самої ідеї української державності. Це відбулося о 16-й годині за сигналом з лінкора «Георгій Победоносець». Водночас поширення інформації про зміну влади в Києві спричинило занепокоєння серед особового

складу. Додатковими чинниками стали швидкий наступ німців у Криму та більшовицька пропаганда. Увечері 29 квітня 1918 р. на зборах представників кораблів було вирішено не визнавати владу гетьмана й прямувати до Новоросійська. О 20-й годині Севастополь залишили два лінкори та 15 міноносців, загалом близько 3,5 тис. моряків. 1–2 травня вони прибули до Новоросійська, звідки частина вирушила до Сухумі. У Севастополі під керівництвом контр-адмірала М. Остроградського залишилися 7 лінкорів, крейсери «Кагул», «Пам'ять Меркурія», «Прут», а також кілька міноносців, усі підводні човни та спеціальні судна.

У цей час німецькі частини зайняли Севастопольський порт і замінили українські прапори на військових кораблях своїми.

21 травня 1918 р. представником Української Держави у Криму призначили М. Остроградського, однак уже 10 червня його замінив контр-адмірал В. Ключковський, начальник дивізії підводних човнів. Як зазначав С. Шрамченко, М. Остроградський «чимось образив німців», а в той час із німецькою владою слід було ретельно рахуватися. Політична ситуація у Криму загострювалась: Німеччина визнала «Краєвий уряд Криму» генерала С. Сулькевича та підтримала прагнення кримських татар до державності; аналогічно вчинила Туреччини. Тож питання формування нормальних стосунків з німецькою адміністрацією в Севастополі було надзвичайно актуальним, і саме для цього призначили В. Ключковського.

Дипломатична боротьба за повернення Криму тривала з 4 травня до 13 жовтня 1918 р. Дії України мали два напрями: економічний тиск на уряд С. Сулькевича шляхом блокади Криму та переговори з Німеччиною про передачу Чорноморського флоту під контроль Української Держави.

Економічна блокада вже в липні 1918 р. почала давати результати: «Краєвий уряд» погодився на переговори, що відповідало й настроям більшості населення півострова. 16 вересня 1918 р. Німеччина також погодилася на об'єднання Криму з Україною, що було зумовлено катастрофічним становищем німецької армії на фронті. Уряди Гетьманату та Криму уклали попередню угоду про входження півострова на правах автономії до складу України а 10 жовтня 1918 р. підписали політичну угоду про «федеративний зв'язок Криму з Україною».

Чорноморське військове майно почали повертати Україні після переговорів капітана Ю. Свірського з німецькими представниками в Берліні. Сторони узгодили передачу Україні дредноута «Воля», крейсера «Кагул», 11 міноносців, кількох

підводних човнів, лінійних кораблів, транспортів та судна-майстерні «Кронштадт». 11 листопада 1918 р. німці передали Чорноморський флот Україні, після чого було змінено командний склад: контр-адмірала В. Ключковського призначено тимчасовим комендантом морських сил, адмірала А. Покровського – міністром морських сил.

Гетьманський уряд вкладав значні кошти у розвиток флоту та військової інфраструктури. У червні 1918 р. на утримання офіцерів флоту, портові адміністрації та шпиталі було виділено мільйони карбованців; у листопаді – 24 млн крб. на ремонт кораблів, демобілізацію торговельних суден, утримання особового складу та протихолерні заходи. Окремо було профінансовано Севастопольський порт.

Попри труднощі, гетьманський уряд досяг важливих результатів у військовому будівництві. Генеральний штаб підготував низку наказів, що визначали засади організації війська. 15 травня 1918 р. було оприлюднено наказ про внутрішні відносини в армії, що регламентував дисципліну, моральні та професійні вимоги. Значну увагу П. Скоропадський приділяв дисципліні, субординації та військовому порядку (Реєнт, 2003: 142).

27 липня 1918 р. ухвалено закон про загальний військовий обов'язок: строк служби становив 2 роки в піхоті, 3 – у артилерії та кавалерії, 4 – на флоті. Після демобілізації військові до 38 років перебували в запасі, до 45 – в ополченні.

Щоби уникнути політичного впливу на армію, на початку серпня 1918 р. було заборонено військовослужбовцям належати до політичних організацій, брати участь у зборах та виборах. Разом із цим 20 липня було запроваджено військову присягу, що наголошувала на пріоритеті захисту інтересів держави. Уряд активно працював над питаннями уніформи, символіки, прапорів і військової освіти. 17 травня було затверджено проєкт кокарди для всіх військових частин.

Гетьман сприяв утвердженню української мови у військовому середовищі: для офіцерів організували мовні курси, перекладали російські статuti, формували українську військову термінологію. Була запроваджена нова система військових звань: від хорунжого й сотника до генерал-бунчужного (генерал-полковника). У липні визначено також звання для ВМФ – від гардемарина до адмірала.

Особлива увага приділялась військовій освіті. Створено Головну шкільну управу та Комісію з формування військових шкіл і академій під керівництвом генерала М. Юнаківа. Комісія працювала через спеціалізовані секції, що відповідали за різні рівні військових закладів. Вся система освіти

поділялась на 5 рівнів – від підготовки командирів взводів до курсів для генеральського складу.

Поширення дезертирства та грабежів серед особового складу війська наприкінці 1917 – на початку 1918 років негативно вплинуло на сприйняття військових серед мирного населення. Під час існування Гетьманату для протидії цим та іншим кримінальним проявам діяли військові судово-правові установи. Для підвищення ефективності їхньої роботи було ухвалено низку значущих нормативних актів (Ресніт, 2003: 154).

Зокрема, 30 травня 1918 року було оприлюднено закон «Про військову підсудність», відповідно до якого юрисдикції військового суду підлягали старшини, підстаршини, козаки та військові чиновники за порушення, визначені військовим статутом про покарання, а також за службові злочини згідно із загальнокримінальними законами. Цей же закон передбачав притягнення до відповідальності цивільних осіб у разі їхньої неявки за призовом на військову службу чи навчальні збори, а також коли вони брали участь у вчиненні військовослужбовцями службових злочинів. Для подальшого вдосконалення системи військового правосуддя 8 листопада 1918 року був прийнятий закон «Про порядок обрання виборних суддів у військових судах». У цілому функціонували Київський та Катеринославський вищі військові суди та 17 військових судів при штабах.

У жовтні 1918 року відбулося призначення очільників корпусів: I-го (Волинського) – генерал-хорунжий С. Дядюша; II-го (Подільського) – генерал-хорунжий П. Єрошевич; III-го (Херсонського) – генерал-значковий О. Березовський; IV-го (Київського) – генерал-хорунжий М. Волховський; V-го (Чернігівського) – генерал-хорунжий О. Дорошевич; VI-го (Полтавського) – генерал-бунчужний В. Слюсаренко; VII-го (Харківського) – генерал-значковий П. Вовкобой; VIII-го (Катеринославського) – генерал-хорунжий Г. Васильченко [66, с. 150; 302, с. 41]. Ще на початку липня 1918 року офіцерський склад у Волинському, Подільському та Київському корпусах був сформований майже повністю, тоді як в інших корпусах рівень комплектації становив від 16 до 38 відсотків.

Створення Збройних Сил Української Держави передбачало наявність у їхньому складі всіх актуальних на той час родів військ. Не були винятком і Військово-Повітряні сили (ВПС), які очолював полковник Горшков. Окремим куратором військової авіації був сотник О. Наконечний, а начальником повітроплавання – полковник Ванькович. З метою підготовки льотних кадрів

територія України була розподілена на Київсько-Полтавський, Чернігівсько-Волинський, Харківсько-Катеринославський, Одесько-Подільський навчально-кадрові повітроплавальні підрозділи. Під тиском окупаційних військ уся діяльність із забезпечення управління повітряним флотом обмежувалася виключно теоретичною підготовкою. Попри це, за час Гетьманату ВПС мали у своєму розпорядженні 450–500 літаків, придатних до використання. За даними сучасного дослідника Я. Тинченка, авіаційний парк налічував 336 одиниць, причому майже половина з них потребувала капітального ремонту (Тинченко, 2010: 23). Однак, навіть за таких умов, беручи до уваги період миру та допоміжну функцію, відведену авіації під час бойових дій, варто визнати, що ВПС Української Держави представляли собою досить потужний військовий ресурс.

Отже, вкрай складна внутрішньополітична ситуація в Україні та висока ймовірність зовнішньої військової агресії спонукали П. Скоропадського приділити значну увагу розбудові національних збройних формувань. Відтак, розв'язання цього завдання стало одним із пріоритетів у державотворчій діяльності гетьманського уряду.

Гетьман, зважаючи на те, що його державна діяльність, особливо у військовій сфері, перебувала у повній залежності від німецької військової адміністрації в Україні, встановив із її керівництвом контакт, щоб переконати їх у доцільності існування українського війська. Водночас відбувалося формування вищих військових органів – Військового міністерства та Генерального штабу. Саме після того, як П. Скоропадський отримав принципову згоду від окупаційної влади на розбудову української армії, ці органи взяли на себе відповідальність за реалізацію цього завдання.

**Висновки.** Підбиваючи підсумки, доцільно наголосити, що наявність на території України окупаційного військового контингенту, командування якого, виходячи зі своїх інтересів, вкрай негативно ставилося до ідеї створення Українських збройних сил, а отже, чинило кроки, що гальмували цей процес. З іншого боку, відсутність широкої соціальної підтримки гетьманського режиму та нестача належної кількості національно свідомих, справді відданих ідеї Української державності офіцерських кадрів на службі Гетьманату постійно перешкоджала планомірному процесу створення української армії. Все ж таки, за часів Гетьманату П. Скоропадського, військове будівництво було більш поступальним порівняно з попереднім етапом національно-визвольних змагань.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилюк Г. Людський фактор у військовій політиці Гетьманату П. Скоропадського (квітень-грудень 1918 р.). Київська старовина. 2000. № 4. С. 39-44.
2. Драган А. Історія 1918 року у «Свободі» Альманах Українського народного союзу на рік 1968. С. 17-34.
3. Кравчук М. Українська Держава та військове будівництво в період Гетьманату. Нова політика. 1998. № 1. С. 37-42.
4. Кульчицький С. Українська Держава П. Скоропадського. Історія України. 1998. № 18. С. 1-2.
5. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. Київ: Темпора, 2003. 608 с.
6. Полонська-Василенко Н. Історія України 1900-1923 рр. Київ, 1991. 136 с.
7. Реєнт О. Павло Скоропадський. Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 2003. 304 с.
8. Сергійчук В. Український Крим. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2001. 304 с.
9. Скоропадський П. Спомини (кінець 1917 – грудень 1918). Київ – Філадельфія, 1995. 493 с.
10. Терещенко Ю. І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції. Український історичний журнал. 2008. № 4. С. 19-37.
11. Тинченко Я. Герої Українського неба: науково-популярне видання. Київ: Темпора, 2010. 200 с.
12. Щербатюк В. Історія регіонів України: Лисянщина. Київ: Логос, 2002. 428 с.

## REFERENCES

1. Havryliuk H. (2000) Liudskyi faktor u viiskovii politytsi Hetmanatu P. Skoropadskoho (kviten–hruden 1918 r.). [The human factor in the military policy of the Hetmanate of P. Skoropadsky (April–December 1918)] Kyivska starovyna, 4, 39–44. [in Ukrainian].
2. Drahana A. (1968) Istoriia 1918 roku u «Svobodi». [The history of 1918 in «Svoboda»]. Almanakh Ukrainskoho narodnoho soiuзу na rik 1968, 17–34. [in Ukrainian].
3. Kravchuk M. (1998) Ukrainska Derzhava ta viiskove budivnytstvo v period Hetmanatu. [The Ukrainian State and military construction during the Hetmanate] Nova polityka, 1, 37–42. [in Ukrainian].
4. Kulchytskyi S. (1998) Ukrainska Derzhava P. Skoropadskoho. [The Ukrainian State of P. Skoropadsky]. Istoriia Ukrainy, 18, 1–2. [in Ukrainian].
5. Mazepa I. (2003) Ukraina v ohni y buri revoliutsii. [Ukraine in the fire and storm of the revolution]. Kyiv: Tempora. 608 p. [in Ukrainian].
6. Polonska-Vasylenko N. (1991) Istoriia Ukrainy 1900–1923 rr. [History of Ukraine, 1900–1923]. Kyiv. 136 p. [in Ukrainian].
7. Reient O. (2003) Pavlo Skoropadskyi. [Pavlo Skoropadsky]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Alternatyvy». 304 p. [in Ukrainian].
8. Serhiichuk V. (2001) Ukrainskyi Krym. [Ukrainian Crimea] Kyiv: Ukrainska Vydavnycha Spilka. 304 p. [in Ukrainian].
9. Skoropadskyi P. (1995) Spomyny (kinets 1917 – hruden 1918). [Memoirs (late 1917 – December 1918)]. Kyiv – Filadelfia. 493 p. [in Ukrainian].
10. Tereshchenko Yu. I. (2008) Hetmanat Pavla Skoropadskoho yak proiav konservatyvnoi revoliutsii. [The Hetmanate of Pavlo Skoropadsky as a manifestation of a conservative revolution]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, 4, 19–37. [in Ukrainian].
11. Tynchenko Ya. (2010) Heroi Ukrainskoho neba: naukovo-populiarne vydannia. [Heroes of the Ukrainian Sky: a popular-science edition] Kyiv: Tempora. 200 p. [in Ukrainian].
12. Shcherbatiuk V. (2002) Istoriia rehioniv Ukrainy: Lysianshchyna. [History of the regions of Ukraine: Lysianshchyna]. Kyiv: Lohos. 428 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025